

dr. Ehrenberger Róbert

MÉGSEM „TESTVÉRI SEGÍTSÉGNYÚJTÁS”?
avagy ELLENVÉLEMÉNYEK ÉS RETORZIÓK A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN
1968-BAN

Az elmúlt csaknem két évtizedben számos tanulmány, feldolgozás és könyv született a magyar politikai vezetés és személy szerint Kádár János ellentmondásos szerepvállalásáról az 1968-as csehszlovákiai válság kezelése és a katonai beavatkozás előkészítése időszakában. Megjelent egy kifejezetten hadtörténeti jellegű feldolgozás is a magyar hadsereg és a magyar katonai vezetés Csehszlovákia nyomasztó emlékü megszállásában játszott szerepéről és tevékenységéről.¹ Az 1968. évi intervenció történetének legfontosabb magyar relevanciájú katonai forrásait a közelmúltban rendezte sajtó alá a Hadtörténelmi Levéltár szerzői kollektívája egy a Kádár-korszak első másfél évtizedének katonapolitikáját és hadseregfejlesztését, szervezését feldolgozó forráskiadványában.² Ezekből a publikációkból ma már számtalan tény és körülmény megismerhető a szovjet típusú államszocializmus és a magyar történelmi félmúlt historiájában határkönek számító 1968-as esztendő történetéről, továbbá a rendszer névadójának és vezető elitjének a csehszlovákiai „emberarcú szocializmus” reformjaival szembeni viszonyulásáról, valamint a szovjet blokk katonai gépezetének működéséről. Ismertek a főbb szereplők, a körülmények, a dráma színterei. Ma már napnál világosabban áll előttünk, hogy a katonai szempontból lényegében hiba nélkül és gördülékenyen levezényelt 1968. augusztus 21-i megszállási akció – amelyet a nemzetközi jog szabályait durván felrúgva, és egy elvileg szövetséges ország szuverenitásának súlyos sérelmére követtek el – politikailag totális kudarccal végződött. Nem oldott meg semmit, sőt csak növelte a moszkvai vezetők Csehszlovákiával kapcsolatos gondjait. A szovjet birodalom urainak eredeti forgatókönyve ugyanis már a katonai kalandorakció első óráiban összeomlott. Prágában nem alakult meg a kollaboráns kormány, az elhárítani igyekezett rendkívüli pártkongresszus mégis összeült, továbbá nem sikerült felmutatni a megszállás nemzetközi legitimitációját megteremteni hivatott „behívólevelet” sem. Nem működött az 1956-os budapesti „recept”. Ráadásul – az agresszorok által nem várt módon – a csehszlovák társadalom megdöbbenő egységben és határozottsággal ítélte el a bevonulást. Az egyszerű emberektől kezdve a vezető legitim állami és pártszervekig a nemzet egyhangúlag kiállt az eltávolítani kívánt vezetők és a Prágai Tavasz eszmeisége³ mellett. Akik pedig korábban készen mutatkoztak a megszállás, a katonai „megoldás” támogatására, a közvélemény haragjától megijedve jobbnak látták passzívnak maradni. Ha feltesszük, hogy korábban nem vagy csak formálisan létezett csehszlovák nemzet, csupán csehek és szlovákok éltek így-úgy egymás mellett⁴ egy monolitikus államban, akkor bizonyosan kijelenthető, hogy a Varsói Szerződés öt tagállamának katonai intervenciója megteremtette a közös csehszlovák nemzeti öntudatot, vagyis a megszállás nemzetformáló kataklizmaként funkcionált.

¹ Lásd PATAKY Iván: *A vonakodó szövetséges. A Magyar Népköztársaság és a Magyar Néphadsereg közreműködése Csehszlovákia 1968. évi megszállásában* (Zrínyi, Bp., 1996. 171 o.) című könyvét! (A könyv második, bővített kiadása a szerző tollából 2008-ban jelent meg a Rastafari Bt. gondozásában.)

² Vö.: „*A dolgozó népet szolgálom!*” *Forráskiadvány a Magyar Néphadsereg Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1957-1972.* (szerk.): EHRENBARGER Róbert, Bp., Tonyo-Gráf, 2006. 306 o. /Had-történelmi Levéltári Kiadványok-sorozat, sorozatszerkesztő: Szijj Jolán/.

³ Itt és most nincs mód arra, hogy az Alexander Dubček névvel fémjelzett korrekciós kísérlet elindítója és a csehszlovák társadalom egyes – főként értelmiségi – körei által a reformokról, azok céljáról, egyáltalán az ország és a kommunista rendszer fő bajairól és jövőjéről 1968-ban vallott lényegi véleménykülönbségeket részletezzük.

⁴ Az egyszerűség és a mondanivaló kedvéért itt most csak a többségi nemzeteket említem.

Az előzetes politikai elképzelések teljes kudarca, ill. a csehszlovák társadalom fegyverhasználat nélkül is megmutatkozó ellenállásának ereje nemcsak a szovjet, de a magyar pártállami vezetés tagjait is meglepte. Be kellett látniuk, hogy északi szomszédunk polgárai (köztük a magyar alakulatok számára kijelölt délnyugat-szlovákiai területek magyar kisebbsége is) nem „testvéri segítségnyújtásnak”, hanem – valós nevén nevezve a nyilvánvaló tényeket – megszállásnak tekinti a tankok megjelenését. Meglepő nyíltsággal és őszinteséggel vall erről a katonai akció egyik magyar vezetője, Szücs Ferenc vezérőrnagy⁵ az 1968. szeptember 2-án készült feljegyzésében, amelyből világosan kibontakoznak a beavatkozás kudarcának valós okai, valamint a csapatok mielőbbi kivonásának sürgető szükséglete is.⁶

A fentiek – úgy vélem – ma már jól ismertek a szakmai közvélemény körében. Kevésbé köztudott azonban, hogy a magyar hadseregben belül vajon létezett-e és ha igen, milyen formában a „másként gondolkodás” szelleme, az ellenvélemény és az MSZMP politikai irányvonalának bírálata a csehszlovák kérdésben, illetve konkrétan a katonai beavatkozást illetően. Érdekes kérdés továbbá, hogy az esetleges bírálók milyen jellegű és súlyú retorziókkal voltak kénytelenek szembesülni kritikájuk megfogalmazását követően.

Nyilvánvaló, hogy a hatvanas években, az egypárti államszocialista diktatúra viszonyai között senki sem vállalhatta reális kockázatok veszélye nélkül a párt politikájának kritikáját, az attól való eltérést. Különösen is igaz volt ez a legfelsőbb pártszervek által közvetlenül irányított fegyveres testületek tagjaira, ahol a káderkiválasztás elsődleges szempontja volt a politikai megbízhatóság. Mindezek mellett és ellenére is kijelenthetjük, hogy ha nem is szervezeten és tömegesen, de előfordultak és megjelentek a Magyar Néphadseregben a bíráló hangok, a „deviáns” politikai magatartások és megnyilatkozások 1968-ban (is). S nem kizárólag a viszonylag kevesebbet kockáztató sorállomány vagy a bevonultatott tartalékosok körében, de a hivatásos állomány tagjai között is, akik a hivatalos pártvonalától való legcsekélyebb mértékű eltérést kifejező véleményükkel szó szerint mindennapi egzisztenciájukat veszélyeztették! Az alábbiakban ezeket az eseteket veszem górcső alá a rendelkezésemre álló egykorú levéltári forrásokra (főként és elsősorban a Hadtörténelmi Levéltárban⁷, kisebb mértékben pedig az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában⁸ őrzött iratokra) alapozva.

Fennállása során a Magyar Néphadsereg (a továbbiakban: MN) valamennyi intézete, seregteste és alakulata az előfordulást követően lehetőség szerint azonnal jelentést volt köteles készíteni a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnöksége számára az adott csapattestnél előfordult ún. *rendkívüli eseményekről*, ami a komolyabb tárgyi súlyú fegyvelemsértések, (fegyver- és gépjármű)balesetek, kihágások és bűncselekmények összefoglaló elnevezése volt a fegyveres testületeknél. Rendszeres időközönként ezeket az eseményeket egy adott időszakra vonatkozóan statisztikailag is összegezték. Nem volt ez másként a csehszlovákiai katonai intervenció idején sem, amit a hadműveleti iratokban a valóság elfedése és a titkosítás érdekében csupán „Zala”-gyakorlat⁹ fedőnévvel illették. Így a

⁵ Szücs Ferenc a szovjet Déli Hadseregcsoport mellett működő *ad hoc* magyar vezérkari hadműveleti összekötő csoport parancsnoka volt 1968 nyarán és őszén. Beosztása révén a Csehszlovákiában történt események minden fontos részletéről értesülhetett, így nyilvánvalóan nem lehettek illúziói a helyzet valódi arculatát illetően.

⁶ Lásd teljes terjedelemben: „*A dolgozó népet szolgálom!*” i. m. 197-199. o.

⁷ A továbbiakban a lábjegyzetekben: HL.

⁸ A továbbiakban a lábjegyzetekben: ÁBTL.

⁹ Az MN részéről a hadműveletekben érintett 8. gépkocsizó lövészhadosztályról (fedőszáma: MN 4891) kapta az akció a fedőnevét, mivel a hadosztály parancsnoksága Zalaegerszegen állomásozott és a békeidőben neki alárendelt legtöbb alakulat is Zala megyei helyőrségekben kapott elhelyezést.

magyar csapatok hazatérését követően rögvest jelentés készült¹⁰ az 1968. július 27-e¹¹ és 1968. október 31-e¹² közötti időszakban lezajlott „gyakorlat” során és az azzal összefüggésben előfordult bűncselekményekről, fegyelmi vétségekről és balesetekről (megjegyezni kívánom, hogy ebben a jelentésben nem szerepeltették az operatív titkosszolgálati eszközökkel észlelt, de nem realizált – értsd: nyílt, jogi útra nem terelt – állambiztonsági relevanciájú eseteket). Az 1968. november 1-i keltezéssel felterjesztett irat szerint a katonai ügyészségek az események körében összesen 45 fő ellen emeltek vádat. Ebbe a számba a kezdetben még magyar, később már csehszlovák felségterületen zajló „gyakorlaton” résztvevő alakulatoknál, ill. a hátszágban előfordult cselekmények miatt megindult eljárások egyaránt beletartoznak. A bírósági és fegyelmi hatáskörbe tartozó nyílt eljárások döntő többségét tehát köztörvényi bűncselekmény vagy fegyelmi vétség miatt folytatták le. Elmondható, hogy az illetékes eljáró katonai ügyészségi szervek – a hadbírószági büntetőperes során – a vád tárgyává tett cselekményeknek csupán elenyésző részét minősítették az 1968-ban hatályos Büntető Törvénykönyvben¹³ az államellenes (politikai) büntettek közé sorolt különös részi tényállások valamelyikének. Egészen pontosan ezek közül csupán egyetlen tényállás, nevezetesen *izgatás*¹⁴ miatt született vádemelés és nyomában bírósági elmarasztalás. A Belügyminisztérium Állambiztonsági Főcsoportfőnökségének keretein belül működő katonai elhárítás (III/IV. Csoportfőnökség) 1968. évi operatív munkájáról készült korabeli jelentés is az izgatásos cselekményeket emeli ki az év „kritikusabb időszakában” bekövetkezett állambiztonsági vonatkozású, hadseregen belüli releváns történések körében¹⁵. A katonai akció kapcsán összesen 24 olyan esetről ír, amikor is „súlyosabb ellenséges kijelentés, izgatás” történt. Ezeknek zömében az érintettek – köztük 7 tiszt – „nem értett egyet az akcióval, vitatta annak jogosságát és elítélte a szövetségesek fellépését”. A jelentés szerint minden előforduló eseménynél értesítették az intézkedésre jogosult vezetőket és parancsnokokat (3 esetben a katonai ügyészségek indítottak eljárást)¹⁶. A források tanúsága szerint a csehszlovák események kapcsán más, a Btk. IX. fejezetében felsorolt egyéb állam elleni – vagyis politikainak tekinthető – bűncselekmény miatt egyetlen esetben sem került sor vádemelésre, ill. büntetőperre. Ugyanezt állapíthatjuk meg a fegyelmi útra, az ún. becsületbírószág elé vagy éppen állományilletékes parancsnoki hatáskörbe utalt cselekményekkel kapcsolatban is (ezen alternatív felelősségrevonási módozatok esetében szintén az izgatás volt a legsúlyosabb politikainak tekinthető *kvázi* vádpont). Tény tehát, hogy a realizált, pönális jellegű fellépések során az erre illetékes szervek zömében katonai büntettek¹⁷ vagy más, jogilag nem politikai deliktumnak minősített cselekmények¹⁸ miatt jártak el az MN-ben (ezt támasztja alá a fentebb említett jelentés is).¹⁹

¹⁰ HL MN VIII. 23. fond (HM Pol. Fcsf-ség iratai), raktári jelzet: „Zala” (1968): 21. d./37. öe. 16. sz. irat.

¹¹ Az MN Vezérkara ezen a napon rendelte el a kijelölt alakulatok számára a fokozott harcokészültséget és a részleges rejtett mozgósítást.

¹² Ezen a napon tért haza Csehszlovákiából a kint lévő utolsó magyar alakulat (MN 31. harcokészítő ezred).

¹³ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény. (Btk.)

¹⁴ Btk. 127. §.

¹⁵ ÁBTL 1.11.7. (BM III/IV. Csf-ség működési iratai) 6. doboz, 61-145/69. ikt. sz. jelentés 8. lap. Ez a dokumentum 252 esetről ír, amelyek közül 137-ben a Szabad Európa Rádió csoportos vagy egyéni hallgatása képezte a vizsgálat alapját. Ezek az adatok a rejtett, titkos állambiztonsági operatív eszközökkel és technikával észlelt esetekre vonatkoznak.

¹⁶ ÁBTL 1.11.7. uo. 16. lap.

¹⁷ Btk. XVII. Fejezet (I-VII. cím). Ebben a körben leginkább a készenléti szolgálat szabályainak megszegése, őrutasítás megszegése, parancs iránti engedetlenség, ill. néhány szökés fordult elő.

¹⁸ Ebben a körben leginkább lopás, garázdaság, veszélyeztetés fegyverrel vagy gépjárművel, ill. rémhírtérjesztés vagy államtitoksértés miatt történtek vádemelések.

¹⁹ Vö.: 10. lábjegyzettel! Meg kell azonban jegyezni, hogy az 1968-as események kapcsán lezajlott katonai büntető- és egyéb represszív eljárások tárgykörében eleddig átfogó, a rendelkezésre álló források teljes körét mélységeiben feldolgozó kutatások még nem történtek, így részletes statisztikát vagy elemzést

A fenti általános jellegű bevezetés után térjünk rá a tanulmány címéből is kiolvasható fő feladatunkra, vagyis a „csehszlovák kérdés” kapcsán az MN-ben előfordult tiltakozások, ellenvélemények, tilalmazott cselekedetek és a nyomukban járó retorziók ismertetésére (természetesen a kutatások jelenlegi szintjének megfelelő elvárhatóság mellett, különösen is azokat az eseteket kiemelve, amelyekre nézve több levéltári forrás is a rendelkezésünkre áll)!

Elsőként azokat az eseteket vegyük sorra, amelyekben katonai bíróság hozott ügydöntő határozatot!

Alapelveként leszögezhetjük azt, hogy a Csehszlovákia elleni katonai agresszió jogilag nem számított háborúnak vagy a rendkívüli jogrend bevezetésére alapul szolgáló állapotnak. Így nem került sor a vonatkozó hatályos törvények és jogszabályok (normák) alkalmazásának felfüggesztésére, ami azt jelentette, hogy mind a hátszágban, mind pedig a hadművelési területen történtek elbírálására a békeidőben is alkalmazni rendelt büntető anyagi és eljárási jogszabályok voltak az irányadóak. (Annyi eltéréssel, hogy az alábbiakban említendő katonai különbíróság eljárása során – az anyagi jogszabályok alkalmazása körében – a harchelyzetben elkövetettséget, mint minősítő körülményt a megfelelő feltételek fennforgása esetén megállapíthatta. Ennek természetesen akár súlyos következménye is lehetett volna adott esetben a terhelte nézve). Az eljáró bírói fórumok tekintetében azonban már voltak változások a megszokott mindennapi gyakorlathoz képest. Igaz ugyan, hogy a Magyarországon történt büntetőjogi relevanciájú esetek elbírálására továbbra is a hazai katonai bíróságok²⁰ voltak elsősorban illetékesek, a csehszlovák területen előfordult és büntetőjogi eszközökkel üldözendőnek tekintett cselekmények, valamint elkövetőik pönalizálására egy rendkívüli *ad hoc* ítélő fórumot hoztak létre. Ez volt az MN 8. gépkocsizó lövészhadosztály parancsnoksága²¹ mellett működő **MN 4891 Katonai Bíróság**, amit a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1968. augusztus 2-án kelt 187/1968. számú határozatával állított fel (ideiglenes jelleggel). Ez a bíróság minden esetben első fokon eljáró fórum volt, amely egy hivatásos hadbíróból és két laikus katonai tiszteletből álló ítélkező tanács alakjában folytatta tevékenységét. Ügydöntő határozatait (ítélete, ill. eljárást megszüntető végzése) ellen – az általános szabályoknak megfelelően – a Magyar Népköztársaság *Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumához* lehetett fellebbezni.

Az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztályának vezetője az MN 4891 Bíróság elnöki teendőinek ellátásával *dr. Rabóczki Ede* hb. századost, a katonai bírói teendők ellátásával pedig *dr. Marczy Pál* tartalékos főhadnagyot²² bízta meg, aki főként a munka megszervezésében és a bírósági tanács jegyzőjének feladatkörébe tartozó ügyek intézésében járt el (egyebekben az elnök távollétében ő volt jogosult az ítélkező tanács ülésének vezetésére és a bírósági határozatok kiadmányozására).

Az igazságügyi munkára beosztott személyi állomány (köztük tartalékosok) 1968. július 27-én, a részleges rejtett mozgósítás napján megjelentek Zalaegerszegen majdani feladataik meghatározása végett. A későbbiek során a bíróság és állománya az alakulattal

(következtetésekkel) egyelőre nem lehet készíteni az egyes, akár bírósági vagy ügyészségi, akár parancsnoki, akár rendőrhatalósági elmarasztalások jellegéről és a marasztalás alapját képező cselekményekről. Jelen tanulmány csupán a legfontosabb eseteket vizsgálja.

²⁰ Ebben az időszakban öt, szervezetenként önálló elsőfokú katonai bíróság működött Magyarországon (melléjük egy-egy ügyészséggel): Budapesten, Győrben, Kaposváron, Szegeden és Debrecenben. Fellebbviteli fórumként mindegyikük esetében a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma járt el. Az 1956-ig működött fegyvernemi bíróságok és egyes magasabbegységek bíróságai ekkor már nem léteztek. A hadsereg békehadrendjében nem szerepeltek tábori bíróságok sem.

²¹ A megszállás időszakában ennek közvetlen alárendeltségébe tartozott valamennyi kint lévő alakulat tekintet nélkül azok békeidőbeli alárendeltségére.

²² Dr. Marczy Pál civilben a Veszprém Megyei Bíróság egyik bírójává volt hadbírói képesítéssel.

együtt mozgott és a hadosztály hadtápvezetési pontjára települt. 1968. augusztus 21-én, a bevonulás napján, *Verebély* (Vráble) községben a számára kijelölt helyen rendezkedett be. Másnap előjárói parancsra a község lakott területét elhagyta és attól kb. 5 kilométerre egy erdei kastély épületében szállásolt be, amit előzőleg a magyar katonai egységek lefoglaltak és biztosítottak a számára. Tíz nappal később – szintén parancsra – a kastélyt elhagyta és kitelepült tábori körülmények közé a közeli erdőbe. Elhelyezése sátorban történt meg. Mozgását a hadosztály parancsnoka által biztosított két darab Gaz-69 típusú gépkocsi tette lehetővé, amit a mellette működő és vádhatóságként eljáró katonai ügyészséggel közösen használhatott.²³ Lévén az érintettek közül senkinek sem volt személyes tapasztalata egy mozgó tábori bíróság munkájának a megszervezésében, ezért a zökkenőmentes működéshez szükséges technikai és személyi feltételek biztosítása egészen 1968. szeptember 10-ig elhúzódott.

Az MN 4891 Bíróság működése során csupán egyetlen személy esetében hozott *izgatás* bűncselekménye miatt ítéletet.²⁴ A *Léva* (Levice) város környékén települt hadosztálytörzs állományaiba tartozó *Harsányi István honvéd* ügyében Lakatos Béla vezérőrnagy, hadosztályparancsnok feljelentése alapján a katonai ügyészség 1968. október 4-én rendelte el a nyomozást. Másnap a terhelte nyilvánított katonát előzetes letartóztatásba helyezték, amit idehaza, a Györi Büntetés-végrehajtási Intézetben foganatosítottak. 1968. október 9-én elkészült a vádirat, amely alapján nevezett a Btk. 127. § (1) bek. b) pontjába ütköző *folytatólagosan elkövetett izgatással*²⁵ vádolták meg. A megállapított tényállás szerint Harsányi honvéd, aki beosztása szerint a tisztí étkezdében felszolgálóként teljesített szolgálatot, 1968. szeptember második felében²⁶ az alakulat táborhelyén 3-4 katonatársa jelenlétében a *Szovjetunióval kapcsolatban* kijelentette, hogy „*alárendelt szerepünk van, s mindent az ő parancsára teszünk. Független döntési jogunk nincs és nem is volt a háború óta. Azért vagyunk Csehszlovákiában, mert a Szovjetuniónak így jó.*” Ezen kívül terhére rótták, hogy több esetben – szintén mások jelenlétében – meglehetősen indulatosan fejezte ki nemtetszését a tisztek és a sorkatonák ellátmánya közötti különbségek miatt, bírálta a hadosztály vezető állományát, többek között kijelentve, hogy szerinte nincs semmi különbség a Magyar Néphadsereg tisztjei és a hitlerista hadsereg tisztjei között. Mindezekhez adott alkalommal hozzátette: „*utálok az egyenlőtlenséget, utálok a kommunizmust, utálok a kommunistákat, akik az egyenlőtlenséget csinálják.*” Mikor az egyik beosztott tiszt – meghallván kijelentéseit – felszólította arra, hogy fejezze be a fentiek hangoztatását, Harsányi honvéd erre nem volt hajlandó. Ekkor – az ítéletbe foglalt történeti tényállás szerint – a szóban forgó tiszt arcul ütéssel fenyegette meg, erre a későbbi terhelt levette a sapkáját, a fejére mutatott és azt mondta: „*tessék, itt van, főnök!*”. Az iratok szerint a bántalmazásra végül nem került sor.

Harsányi honvéd kihallgatása során csak részben ismerte el a vádiratban foglaltakat, azt pedig kifejezetten tagadta, hogy a Szovjetunióval kapcsolatos idézett kijelentést valóban megtette volna. Az 1968. október 28-án Zalaegerszegen – már a hazatérést követően – megtartott nyílt tárgyaláson a bíróság előtt viszont már beismerő vallomást tett és

²³ HL MN XI. 37. fond (MN Pf. 4891 Bíróság iratai) Névmutatók és segédkönyvek: „Egyéb” 105-106. f.

²⁴ HL MN XI. 37. fond, KB II. 18/1968. (*Harsányi István honv. ügye*); vö.: HL MN VIII. 23. fond (HM Pol. Fcsf-ség iratai) 1968. évi heti tájékoztató jelentések (41. sz. heti tájékoztató: 1968. október 11.) raktári jelzet: HL MN 1979: 217. d./558. őe.

²⁵ Btk. 127. § (1) bek. b) pont: „Aki mások előtt (...) a Magyar Népköztársaság, ennek államrendje, az államrend valamely alapintézménye, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, ennek valamely alapelve (...) ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el, (*izgatás büntette miatt – E. R.*) hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” (Alapeseti tényállás)

²⁶ Ennél pontosabb vádbéli időpontot nem tudott megállapítani a nyomozó hatóság.

megbánással próbált a szorongató helyzetből szabadulni.²⁷ A bíróság dr. Marczi Pál főhadnagy vezette tanácsa ennek ellenére ítéletében elmarasztalta, bűnösnek mondta ki a terhére rótt vádpontban és első fokon *1 év négy hónap börtönben* végrehajtandó szabadságvesztésre mint főbüntetésre, ill. a *közügyek gyakorlásától 2 évi eltiltásra* mint mellékbüntetésre ítélte. Mivel az ítélet ellen az erre jogosultak nem jelentettek be fellebbezést, így az még meghozatalának és kihirdetésének napján jogerőre emelkedett és végrehajthatóvá vált.

A főbüntetés letöltését az elítélt a győri börtönben kezdte meg, ahol előzetes letartóztatása ideje alatt is fogva volt, majd később átszállították a Fővárosi Központi Büntetés-végrehajtási Intézetbe, a X. kerület Kozma u. 13. szám alá. Büntetése kétharmadának letöltése után 1969. augusztus 26-án *feltételes szabadságra* helyezték, aminek ideje 1970. február 4-én eredményesen letelt. Arra nézve nem állnak rendelkezésünkre iratok, hogy a szabadult elítélt a szabadságvesztés-büntetés végrehajthatóságának letelte (vagyis 1970. február 4.) után részesült-e és ha igen, mikor bírósági vagy kegyelmi mentesítésben a büntetett előlélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól.²⁸ Ügyében – tudomásunk szerint – a rendszerváltást követően sem indult rendkívüli perorvoslati eljárás (köznapi nyelven fogalmazva, azóta sem rehabilitálták őt).

A következő általunk vizsgálandó per már a **Budapesti Katonai Bíróság** előtt indult. A Heves Megyei Kiegészítő Parancsnokság állományába tartozó *Szabó István tartalékos tizedes* ellen szintén a Btk. 127. § (1) bek. b) pontjába ütköző izgatás büntettének „alapos gyanúja” miatt indult eljárás. Nevezett kiskörei lakosként 1968. augusztus 18-án kapott behívóparancsot, amelynek értelmében augusztus 26-án reggel 8 órakor kellett jelentkeznie az egri Dobó laktanyában, az MN 6. gépkocsizó lövészezred parancsnokság elhelyezési körletében. Az ezred egy zászlóalja ugyanis – a tartalékos személyi és anyagi készletekkel feltöltve – ezen a napon lépte át az államhatárt és Csehszlovákiában *Érsekújvár* (Nové Zámky) térségébe települt, ahol felváltotta az átcsoportosított nagyatádi MN 63. gépkocsizó lövészezred erőit.²⁹ Nyilvánvaló, hogy Szabó István is emiatt kapott néhány nappal korábban behívólevelet, amit augusztus 25-én azonnali megjelenési kötelezettséggel ismét kézbesítettek a számára. Az iratok³⁰ tanúsága szerint Szabó ekkor már készülődött a bevonulásra, bár az ismételt parancs nyugtalanná tette. Ez utóbbi kézbesítése után a *kiskörei* tanács épületébe sietett, ahol a behívott tartalékosoknak gyülekezniük kellett. Ott talált kb. 10 katonát és 20-25 hozzátartozót (többnyire feleségeket), ahol – a még aznap foganatosított gyanúsított kihallgatása során elmondott vallomása szerint – az asszonyok sírtak, feszült hangulat uralkodott. Álláspontunk szerint nem is lehet csodálkozni azon, hogy amolyan világvégehangulat lengte körül a helyet, hiszen az akkor már napok óta zajló csehszlovákiai katonai akció részleteiről, a kinti eseményekről semmi bizonyosat nem tudhatott az átlagember. Kénytelen volt a hazugságokkal és csúsztatásokkal teli hivatalos híradások tudósításaira hagyatkozni. Egy ilyen helyzetben nem meglepő, hogy több helyen mendemondák és rémhírek kezdtek keringeni a kinti súlyos harcokról, az áldozatok növekvő számáról.³¹

Visszatérve a konkrét ügyre, Szabó vallomása szerint ekkor az egyik asszony megjegyezte, hogy „jó lenne már, ha ledobnának egy atombombát, nem lenne akkor semmi bajuk.” Erre ő azt mondta, hogy „*talán az egri laktanyára kellene atombombát dobni, hogy ne*

²⁷ Ez a magatartás teljesen érthető volt az adott helyzetben.

²⁸ A Btk. alapján a törvényi mentesítés hatályának 1980. február 4-én kellett rá nézve beállnia (kivéve, ha ezt megelőzően a bíróság vagy az Elnöki Tanács előzetesen mentesítette).

²⁹ Vö.: „*A dolgozó népet szolgálom!*” i. m. 191. o.

³⁰ HL MN XI. 22. fond; BKB V. 054/1968. és HL MN XI. 1. fond; Katf. III. 340/1968. sz. (*Szabó István tiz. ügye*).; vö. még PATAKY i. m. 125. o.

³¹ PATAKY i. m. 121. o.

kelljen bevonulni.” Az ítéletben megállapított tényállás szerint Szabó a feleségek riadalmára és idegességére reagálva – egyben a maga belső feszültségének is hangot adva – a következőképpen szolt: „*minden asszonynak be kellene menni Egerbe és a laktanyát fel kellene robbantaniuk.*” Szerencsétlenségére ezeket a szavait meghallotta az épp akkor a helységbe lépő körzeti megbízott rendőr. Rögtön kihívták őt az egyik tanácsi irodába és ott kérdőre vonták. Szabó felismerve a helyzet veszélyességét azzal védekezett, hogy családi problémái miatt van felindult állapotban, lévén a felesége koraszülés veszélyével épp új gyermeküket várja, akit így ő nem kíván bizonytalan ideig magára hagyni. Állapota miatt a ház körüli fontos idénymunkákat sem tudja várandós párja elvégezni. Az eljáró hatóság ekkor figyelmeztette őt, hogy családi gondjairól majd a laktanyában beszéljen. Hozzá kell még tenni ehhez, hogy az eljárás későbbi szakaszában a terhelt azzal is magyarázta a vádbeli időpontban meglévő felindultságát, hogy 1968-ban már két alkalommal is teljesített tartalékos katonai szolgálatot, így ezt az újabb behívást már sokallta. A tanácsi irodahelységben lezajlott közjáték után Szabót útbaindították Egerbe, ahol jelentkezett szolgálattételre – egy ideig úgy tűnt, az „ügynek” nem lesz komolyabb következménye. A hatóság azonban meggondolhatta magát, mert Szabót Egerben őrizetbe vették³², majd elrendelték előzetes letartóztatását és a budapesti Kozma utcai büntetés-végrehajtási intézetbe vitték. Így másnap már nem kellett Csehszlovákiába mennie. Az ügyben 1968. szeptember 5-én készült el a katonai ügyészség vádirata, ami az izgatás említett vádpontját tartalmazta. A Budapesti Katonai Bíróság dr. Zsíros Sándor hb. alezredes vezette tanácsa az egri járásbíróság épületében 1968. szeptember 19-én tartotta meg a kihelyezett tárgyalást, amiről „célszerűségi okokból” kizárta a nyilvánosságot. Ezen a tárgyaláson az ügyész – változatlan tényállás mellett – módosította a vádat a Btk. 127. § (1) bek. b) pontja szerinti izgatásról (állam elleni bűncselekmény) a Btk. 216. § (1) bek-be ütköző, de a (2) bek. szerint minősülő *nagyobb nyilvánosság előtt* elkövetett *hatósági rendelkezés elleni izgatásra*. Ez utóbbi viszont a Btk. rendszerében a közrend elleni büntettek (XII. fej.) között nyert elhelyezést, így az eljárás a továbbiakban már köztörvényes és nem politikainak tekintett bűncselekmény vádjával folyt Szabó tizedes terhelt ellen.

A bíróság a módosított váddal egyezően ítéletében kimondta a vádlott bűnösségét és első fokon *tíz hónapi szabadságvesztésre* mint főbüntetésre és *lefokozásra* mint mellékbüntetésre ítélte. A szabadságvesztést ún. *szigorított büntetés-végrehajtási munkahelyen* rendelte végrehajtani. Az ítélet indokolásából kitűnik, hogy az eljáró fórum a büntetés kiszabása körében súlyosító körülményként értékelte, hogy Szabó tizedes a terhére rótt kijelentést „*olyan időben és olyan intézkedéssel szemben tette meg, amikor a Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek testvéri segítséget kellett nyújtania a szomszédos Csehszlovákia szocialista vívmányainak megvédésben*”. Ennyiben és ezért tehát mindenképpen indokolt, hogy ezt a pert is az 1968-as csehszlovákiai eseményekkel összefüggésben lefolytatott és politikai relevanciával bíró represszív eljárások között vizsgáljuk, még akkor is, ha jogilag – az eredeti vádtól eltérően – végül mégsem politikai bűncselekményben marasztalták el a vádlottat.

Mivel az elsőfokú ítélet ellen minden érintett fél fellebbezéssel élt (az ügyész súlyosításért, a terhelt és a védő pedig enyhítésért), ezért az nem emelkedett jogerőre. Az iratokat másodfokú elbírálás végett felterjesztették a *Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumához* (megjegyzem, mintegy két hetes késedelemmel, annak ellenére, hogy a védő a Zsíros Sándor vezette tanács által fenntartott előzetes letartóztatás miatt is jogorvoslati kérelmet terjesztett be!). 1968. október 10-én a Legfelsőbb Bíróság végzésében megszüntette

³² A katonai elhárítás előző évi operatív munkájáról készült 1969. január 14-i keltezésű jelentés ezzel összefüggésbe hozhatóan csupán homályos megfogalmazásokkal él. Rémhírterjesztésről és pánikkeltésről ír a bevonult tartalékosok hozzátartozói körében, „ami több területen hatásos volt. (...) A 6. gl. ezred mozgósításánál – Egerben – tömeg gyülekezett a laktanyánál, kisebb rendzavarásra is sor került”. Vö.: ÁBTL 1.11.7. 6. doboz, 61-145/69. ikt. sz. jelentés 8. lap.

a terhelt előzetes letartóztatását, így Szabó István a másnapi szabadítását követően már szabadlábban védekezhetett. A fellebbviteli tárgyalásra 1968. október 24-én került sor. A dr. Sömjén György hb. ezredes által vezetett három hivatásos bíróból álló tanács – figyelemmel arra, hogy a vádhatóság képviselője a súlyosításra menő óvását korábban visszavonta és kijelentette, hogy nem ellenzi a büntetés mértékének további csökkentését sem – az elsőfokú ítéletet akként változtatta meg, hogy annak *végrehajtását* 3 évi próbaidőre *felfüggesztette* (tehát annak mértékét végül nem enyhítette). Egyebekben az ítéletet – a minősítést is beleértve – helybenhagyta.

Mivel ebben az ügyben a rendelkezésre álló levéltári peranyagok között a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának utólagos elrendelésére utaló iratok nincsenek, ezért megalapozottan vélelmezhető, hogy a próbaidő az elítéltre nézve végül kedvezően és eredményesen telt le.

Ezzel a katonai bíróság elé került releváns esetek bemutatását be is fejeztük.³³ A továbbiakban áttérünk az egyéb úton „elintézett” ügyek taglalására.

Az eddigi kutatások során feltárt legsúlyosabb ilyen eset a Budapest V-IX. Kerületi Kiegészítő Parancsnokság hivatásos állományába tartozó *Újvári Gábor őrnagy* nevéhez fűződik, aki kiegészítő tisztként teljesített szolgálatot.

A beavatkozás napján, 1968. augusztus 21-én a kiegészítő parancsnokságon mozgósítási feladatokat hajtottak végre, amiben részt vett a teljes szolgálatban lévő személyi állomány, így Újvári őrnagy is. Eközben érthető módon vita keletkezett a tisztek körében a nem mindennapi események alakulását és értékelését illetően. Újvári őrnagy – a levéltári dokumentumok tanúsága szerint³⁴ – kétségbe vonta és alkotmányellenesnek minősítette a pártvezetés és a kormány intézkedését, miszerint az MN kijelölt alakulatai a Varsói Szerződés egyéb csapataival együtt átlépték Csehszlovákia határát. Vita tárgyává tette a csapatok kiküldetésének módját, hangsúlyozva, hogy az Alkotmány alapján egy ilyen, következményeiben jelentős és nagy horderejű döntés meghozatalához egyedül az Országgyűlésnek lett volna joga.³⁵ Feltette a drámai kérdést, miszerint ki vállalja majd a

³³ Itt kell röviden megemlíteni, hogy a **Budapesti Katonai Bíróság** még egy további, témánkkal rokonítható ügyben is eljárta *első fokon: rémhírterjesztésért 3 havi katonai fogdában letöltendő szabadságvesztésre* ítélte **Balogh István hivatásos őrmestert**, az aszódi MN 15. gépkocsizó lövészezred ruházati szolgálatvezetőjét, akit 1968. augusztus 24-én átmenetileg *Rétság*ra vezényeltek szolgálatteljesítésre. A megállapított tényállás szerint Balogh még aznap megismerkedett egy helybéli fiatal lánnyal, akinek mozi után elmesélte, hogy a magyar alakulatok hozzávetőlegesen hol állomásoznak Csehszlovákiában, valamint elmondta, hogy a bevonulás során haláleset is történt (a valóságról számolt be!). Célja azonban *nem a politikai nemtetszés* kifejezése volt, hanem sokkal inkább a tetszésé – mármint a lánynak akart tetszeni azzal, hogy fitogtatta előtte szolgálati beosztása révén meglévő jólétszintjét. Pechjére „a környezetében lévők közül valaki” jelentette a dolgot a rendőri szerveknek és Baloghot hadbírók elé állították. Az ügyet *másodfokon* elbíró *Legfelsőbb Bíróság* az elmarasztaló ítéletet és a büntetés mértékét *helybenhagyta*, csupán a cselekmény jogi minősítését változtatta át rémhírterjesztésről *szolgálati titoksértés*re. (Balogh ugyanis nem valótlanosságot, azaz rémhíreket közölt, hanem a valóságnak megfelelő helyzetről számolt be és még csak nem is elferdítve!) Ez is érdekes eset, mivel azonban ebben az ügyben az eredeti és a módosított jogi minősítés közül egyik sem volt politikai jellegű bűncselekmény, ezért csak lábjegyzetben emlékezem meg róla. Álláspontom természetesen vitatható. Vö.: HL MN XI. 22. fond; BKB III. 059/1968. és HL MN XI. 1. fond; Katf. III. 034/1968. sz.; továbbá HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. őe. 1968. szeptember 1. 14 órai politikai helyzetjelentés. Vö. még PATAKY i. m. 124-125. o. (Pataky a jelentésben szereplő elírás miatt tévesen Imreként említi Balogh Istvánt.)

³⁴ HL MN VIII. 24. fond (HM Szü. Fcsf-ség iratai), 0530/1968. HM parancs a személyi állományra vonatkozólag (raktári jelzet: HL MN 1968: 471. őe.). Vö. még HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. őe. 1968. augusztus 30. 17 órai politikai helyzetjelentés és PATAKY i. m. 124. o.

³⁵ Jól tudjuk, hogy a csehszlovákiai katonai beavatkozás ügyében sem korábban, sem pedig az eseményeket követően nem kérték ki az Országgyűlés jóváhagyását, sőt össze sem hívták a T. Ház plenáris ülését. Az

felelősséget, ha kint sebesülés, netán haláleset következik be: „*hogyan magyarázzák azt meg a szülőknek?*”. Kijelentette: „*a történelem nehogy egyszer a szemünkre vesse ezt a lépést*”³⁶ – ezzel egyben kiváló jóstehetségnek is bizonyult! Este 23 óra tájékán a beosztott tisztek ismételten vitatkozni kezdtek az akcióról. Újvári őrnagy ezúttal is *jogellenesnek minősítette a beavatkozást* és úgy vélekedett, hogy *nehéz lesz majd megmagyarázni a katonák hozzátartozóinak, hogy miért kellett ekkora áldozatot hozni*. Tisztársai azon kérdésére, hogy mit tenne, ha ő maga is parancsot kapna a Csehszlovákiába történő távozásra, azt válaszolta, hogy *„nála mint hivatásos tisztnél más a helyzet, egyébként mint ember, a parancsot megtagadhatná.”*

Nyilvánvaló volt, hogy ez az eset nem marad következmények nélkül. Miután előjárói értesülést szereztek a dologról, azonnal igazoló jelentést írtak Újvári őrnaggyal, majd *fegyelmi eljárást* indítottak ellene, aminek eredményeként – az akkori időkre nagyon is jellemző módon – lefokozására és a hadseregből való elbocsátására tettek javaslatot az illetékes minisztériumi vezetők felé.

A Honvédelmi Minisztérium Fegyelmi Bizottsága 1968. szeptember 13-án ült össze az ügyben. A bizottság tagjai voltak: Nagy József vezérőrnagy, az MN személyügyi főcsoportfőnök-helyettese; Horváth István ezredes, a HM Politikai Főcsoportfőnökség szervezési csoportfőnöke; dr. Gál Andor alezredes, az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztályának képviselője; valamint Patai Endre ezredes, az MNVK megbízott 3. csoportfőnöke. A testület komplett bizonyítási eljárást folytatott le kihallgatásokkal, szembesítésekkel, iratismertetésekkel. A konklúzió nem lehetett kérdéses: „*a bizottság megállapította, hogy nevezett kijelentéseivel szembehelyezkedett a párt politikai állásfoglalásával és ellenséges nézeteket terjesztett. Megnyilvánulását súlyosbítja, hogy azt olyan időszakban követte el, amikor kötelessége lett volna éppen e nézetekkel szemben fellépni.*” Szankcióként a fegyelmi bizottság az előjáró parancsnokok javaslatával egyezően indítványozta Újvári Gábor őrnagy lefokozását és eltávolítását a tisztikarból (a jegyzőkönyvben nem felejtették el megjegyezni, hogy nevezettet alapszervezete a pártból már kizárta...).

A végső döntést az ügyben *Czinege Lajos honvédelmi miniszter* mondta ki, aki a felterjesztésben foglaltakkal egyetértve az *1968. szeptember 30-án* kelt 0530. számú parancsában³⁷ az Elnöki Tanács 1959. évi 106. számú határozat vonatkozó pontjai alapján – fegyelmi fenytésül – *aznapi hatállyal* Újvári Gábor őrnagyot *rendfokozatától megfosztotta (új rendfokozata: honvéd), továbbá tartalékkormányba helyezte* azzal, hogy szolgálati nyugdíjra és leszerelési segélyre nem jogosult.³⁸

Hasonló szankció érte *Jedlicska László hivatásos főtörzsőrmestert*, aki az MN Fegyverzeti Főnökség alárendeltségébe tartozó Lokátorjavító Üzem (Nyírtelek) állományában teljesített szolgálatot állománykezelői beosztásban. Esetéről a Politikai Főcsoportfőnökség által 1968. augusztus 30-án 17 órai kelettel felterjesztett politikai helyzetjelentésből³⁹ értesülhetett a honvédelmi miniszter. Ebben lakonikus tömörséggel csak annyi áll, hogy nevezett *„kijelentette, hogy a Szovjetunió agressziót követett el – ügye még nincs lezárva...”*⁴⁰ A vizsgálat tehát elkezdődött, ami fegyelmi eljárást jelentett a főtörzsőrmester ellen. A megállapított tényállás szerint Jedlicska 1968. augusztus 22-én több személy előtt kijelentette,

Országgyűlést helyettesítő jogkörében eljáró Elnöki Tanács sem hozott határozatot a magyar hadsereg külföldi alkalmazásának elrendeléséről.

³⁶ HL MN 1968: 471. öe. (0530/1968. HM szü. parancs)

³⁷ Uo.

³⁸ A szolgálati nyugdíjhoz 25 év szolgálati időre lett volna szükség, amivel Újvári Gábor nem rendelkezett (kellett volna hozzá még kb. 4 év).

³⁹ HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. öe.

⁴⁰ Uo.

hogy nem lehet békés egymás mellett életről beszélni, amikor „Csehszlovákiát a szocialista országok megszállták. Ezt a belügyeikbe való beavatkozásnak tekintette, álláspontját az akkori jugoszláv, román és francia nyilatkozatokkal támasztotta alá.”⁴¹ Előljáró parancsnokai tartalékállományba helyezését javasolták, mérlegelve azt is, hogy a korábbiak során voltak kifogások magatartása ellen (nem politikai okokból). Az 1968. október 22-én kelt határozatot aláíró Nagy József vezérőrnagy, a személyügyi főcsoportfőnök helyettese a javaslatnak helyt adott a változtatással, hogy – mivel Jedlicska rendelkezett az előírt 25 év szolgálati idővel –, *fegyelmi fenyítésül* nem tartalék-, hanem *szolgálati nyugállományba* helyezte őt 1968. október 31-i hatállyal. Így az érintett főtörzsőrmesteri rendfokozatát megtarthatta, szolgálati nyugdíjra 55. életévének betöltésétől kezdve jogosulttá vált, az egyenruha viselését azonban nem engedélyezték számára. Mivel fegyelmi úton nyugdíjazták, így nem illették meg egyes jogszabályban rögzített kedvezmények sem, amiket az 1968-ban irányadó szolgálati „törvény”⁴² a hivatásos szolgálatból nyugdíjazottak számára amúgy biztosítani rendelt.

A már említett 1968. augusztus 30-i helyzetjelentésben szerepelnek egyéb érdekes esetek is. Közülük fontosságában kiemelkedik **Kelemen György hivatásos törzsőrmester** és **Nagy Béla továbbszolgáló szakaszvezető** ügye a hódmezővásárhelyi MN 62. gépkocsizó lövészezred állományából. Ők a feljegyzések szerint a szigorú tiltás ellenére⁴³ a *Szabad Európa Rádió* (SZER) adását hallgatták és amikor ezt nekik az „illetékesek” szavá tették, válaszuk a következő volt: „nem érdekel bennünket a Kossuth adó süket dumája”.⁴⁴ Ügyüket az ezredparancsnok kivizsgáltatta és az előljáró MN 7. gépkocsizó lövészhadosztály parancsnokával egyeztetve és vele egyetértésben⁴⁵ meghozta döntését: a 027/1968. számú, 1968. augusztus 31-én kelt parancsában⁴⁶ elrendelte **Nagy Béla** szakaszvezető *azonnali hatályú leszerelését*. A határozat indokolásában Tóth Kálmán alezredes, parancsnok egyebek mellett az alábbiakat közli Nagy Béla cselekményeiről: „Kimerítette a bűnös tevékenység fogalmát, amikor dezorganizáló, a személyi állomány egységének aláásását, bomlasztását szolgáló olyan kijelentéseket tett a tiszthelyettesi állomány előtt, hogy a «szovjet katonai egységek Csehszlovákiában való tartózkodása diktatúrát jelent a csehszlovák nép ellen». Ugyancsak kifejtette saját híradásaink iránti bizalmatlanságát széles kollektíva előtt és azt «blablának» nevezte, ugyanakkor tilalmam ellenére a novi sadi⁴⁷ rádióadó becsmérő, uszító adásainak hiteles elfogadására buzdított.” A parancsnok ezt követően rögvest ki is jelentette, hogy „mindezek összességében kimerítik a Büntető Törvénykönyv 127. §-ában foglalt izgatás büntetést”. (!) Az állományilletékes katonai vezető tehát egymaga – mintegy kisajátítva a bíróság és az ügyészség szerepét – hamarjában minősítette is az érintett cselekményét: büntetőjogi értelemben! Ezt az akkoriban is hatályos garanciális jellegű büntetőeljárás jogszabályok súlyos megsértéseként értékelhetjük.

A *rendőrhatósági figyelmeztetésben* is részesült Nagy Bélát egyidejűleg kötelezték, hogy honvédségi *szolgálati lakását* 8 napon belül ürítse ki és *adja át*⁴⁸.

⁴¹ Lásd: „Feljegyzés” in: HL MN VIII. 24. fond (HM Szü. Fcsf-ség iratai), 0509/1968. Szü. Fcsf. parancs a személyi állományra vonatkozólag (raktári jelzet: HL MN 1968: 475. öe.); ill. vö.: PATAKY i. m. 124. o. Pataky állítása téves, miszerint Jedlicskát azonnali hatállyal leszerelték volna.

⁴² 1959. évi 106. számú Elnöki Tanácsi határozat 49. §.

⁴³ Az eleve tilalmazott nyugati, valamint ezeken túl a jugoszláv és a román hírközlő szerveket is magában foglaló „idegen rádiók és televíziók adásainak, műsorainak” hallgatását megtiltó külön 011. számú utasítását 1968. augusztus 28-án adta ki az MN politikai főcsoportfőnöke /Kovács Pál vezérőrnagy, miniszterhelyettes/ (lásd: HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. öe.).

⁴⁴ HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. öe. 1968. augusztus 30. 17 órai politikai helyzetjelentés

⁴⁵ Uo. 1968. augusztus 31. 14 órai politikai helyzetjelentés

⁴⁶ HL MN IX. 315. fond (62. gl. e. iratai), raktári jelzet: HL MN 1968: 891. öe.

⁴⁷ Újvidék (Jugoszlávia).

⁴⁸ Nagy Béla továbbszolgáló szakaszvezető személyére a katonai elhárítás szervei operatív dossziét is nyitottak. Vö.: ÁBTL 3.1.5. O-14967/518.

Kelemen György törzsőrmester egy fokkal jobban járt. Mivel őt csupán a már említett Kossuth rádióval kapcsolatos kijelentésben, továbbá az *újvidéki rádió hallgatásában* találták „bűnösnek”, rendőrhatalósági figyelmeztetésben és „megrovás a szolgálat hanyag ellátása miatt” fenyítésben részesült.⁴⁹ Az izgatás büntetnének parancsnoki „megállapítása” azonban az ő esetében sem maradt el.

Az 1968-as események természetesen nem hagyták érintetlenül a hivatásos katonai szolgálatra készülő főiskolás hallgatói állományt sem. A **Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolán** a híradó növendékek közül néhányan a SZER-t és az *Amerika Hangja* rádióadókat hallgatták. A főiskola parancsnoka azonnal intézkedett az eset kivizsgálására, amelynek alapján **Pőcze Attila** másodéves és **Ölvei István** elsőéves növendékeket – gyenge tanulmányi eredményeikre is figyelemmel – fegyelmi úton *elbocsátották* a tanintézet hallgatói állományából⁵⁰ (más érintettek „megúszták” súlyos laktanyafogsággal, ill. „szigorú feddés” fenyítéssel). Megjegyzésre méltó e helyütt, hogy az 1968. november 1-én kelt, korábban már elemzett összesítő jelentés⁵¹ egy **Fodor István** nevű, „ellenséges rádió hallgatásáért” elbocsátott hallgatót is említ, ő azonban az egyéb forrásokban nem szerepel (sajnos a főiskola Hadtörténelmi Levéltárban őrzött saját keletkeztetésű iratai között ezeket az eseteket egyáltalán nem említik, így az ügy részleteit felderíteni a rendelkezésre álló források alapján ma már nem lehetséges).

Úgy vélem, az eddigiekkel sikerült összefoglalni azokat a politikai indíttatású eseteket és a nyomukban járó represszív intézkedéseket, amelyek 1968-ban a csehszlovákiai katonai agresszió kapcsán a Magyar Néphadseregben előfordultak ÉS amelyekre vonatkozóan egynél több levéltári forrásban is találhatunk adatokat.

Ez utóbbit azért is szükséges hangsúlyozni, mert a többször is emlegetett politikai helyzetjelentések még számos vonatkozó esetet említenek, ill. egyéb iratok is szólnak további releváns eseményekről és történésekről. Velük kapcsolatosan további források felkutatása látszik szükségesnek. Az egyelőre megválaszolatlan kérdések ugyanis tisztázásra szorulnak, ill. kívánatos lenne az adatok ellenőrzése a kutatói kontroll érdekében. Ezért ezekből csak jelzésszerűen kívánok felvillantani néhány figyelemreméltóbb ügyet azzal, hogy a jövőbeni kutatások még módosíthatják az itt leírtakat (ez természetesen a tanulmány egészére is vonatkozik).

A jelentések alapján egyértelműen leszűrhető, hogy az 1968. augusztus 21-ét követő napokban a már említett szigorú tiltás ellenére is széles körben fordult elő a tiltott rádióadók – főként a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adásának – hallgatása. Példának okáért az 1968. augusztus 29-én délután 5 órakor kelt jelentés⁵² szerint a váci vasútépítő zászlóalj⁵³ parancsnoka, továbbá politikai helyettese (!) és három tiszt a SZER-t hallgatták a laktanyában, amivel kapcsolatban kijelentették: „*az ellenvéleményt is meg kell hallgatni, hogy helyes álláspontot tudjunk elfoglalni a személyi állomány részéről elhangzó kérdésekben.*” Első körben az előljáró dandárparancsnok „*figyelmeztetés*” fenyítésben részesítette őket, de „*az ügy még nincs lezárva, várható a fenyítés megszigorítása*” – teszi hozzá a dokumentum.

⁴⁹ HL MN IX. 315. fond (62. gl. e. iratai), raktári jelzet: HL MN 1968: 891. öe.: az MN 4228 alakulat parancsnokának 028. számú parancsa (kelt: 1968. augusztus 31-én). Vö.: még PATAKY i. m. 123. o.

⁵⁰ HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. öe. 1968. augusztus 30. 17 órai politikai helyzetjelentés; ill. uo. 16. számú irat. Vö. még: PATAKY i. m. 123. o. (Pataky a helyzetjelentésben szereplő elírás miatt tévesen Öbleiként említi ÖLVEI Istvánt – vö.: HL MN XII. 57. fond /a ZMKMF iratai/ 037/1968. sz. parancs 8. lap, raktári jelzet: HL MN 1968: 652. öe.)

⁵¹ Vö.: 10. sz. lábjegyzettel!

⁵² HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. öe.

⁵³ MN 156. vasúti műszaki zászlóalj; előljárója a 150. közlekedési dandár parancsnoka.

Ugyanitt olvasható, hogy a PVOP budapesti építő zászlóaljának személyi állománya körében „*elterjedtek a nyugati adók hírei*”. Ezért a zászlóaljparancsnok *politikai helyettesét* előljárója „*szigorú feddés*” fenytetésben részesítette, a megbízott *parancsnokot* pedig *leváltották*.⁵⁴

1968. augusztus 26-án jelentették első ízben, hogy a keszthelyi MN 7. önálló könnyű légvédelmi tüzérezred állományába tartozó *Akli János százados* otthonában a *grazi televízió* adását nézte és az itt nyert értesüléseit szolgálati helyén „*terjesztette*”. Parancsnoka „*feddés*”-ben részesítette.⁵⁵ (Hasonló esetek többször és más tisztekkel is előfordulhattak, mert Tapodi Mihály alezredes, keszthelyi helyőrségparancsnok szeptember folyamán leszereltette a honvédségi szolgálati lakások épületéről a stájer főváros tévéadásának vételére is alkalmas antennákat. Az ügyet a 2. csoportfőnökség és az 5. Hadsereg politikai osztálya is vizsgálta.)⁵⁶

Ugyancsak a 2. csoportfőnökség illetékesei jelentették 1968. szeptember 6-án a következőket: a szabadságon lévő és Prága melletti üdülőkben nyaraló magyar tisztek közül egyesek a magyar párt politikájával ellentétes nézeteket hangoztattak a beavatkozást követő napokban. *Csizmadia Ferenc százados* (MNHF Elhelyezési és Beruházási Csoportfőnökség), valamint *Gyimesi István őrnagy* (Országos Légvédelmi Parancsnokság) csehszlovák tisztek előtt „*nyilvánosan kijelentették, hogy helytelenítik a szocialista országok fegyveres beavatkozását*”). Sárközi Sándor vezérőrnagy, VK 2. csoportfőnök, azonnal részletes jelentést kért az ügyben az MN Pártbizottság és a Politikai Főcsoportfőnökség számára.⁵⁷ A vizsgálat eredményét Czinege Lajossal is közölni kellett.⁵⁸

Figyelemreméltó az MN 160. általános műszaki dandár állományában szolgálatot teljesítő *Kiss János századosnak* az ügye is, aki az iratok tanúsága szerint⁵⁹ a Vörös Csillag Traktorgyár építkezésén magyar nyelvű *romániai (!) újságból* több tiszt előtt *részleteket olvasott fel*. Hogy mennyire nemkívánatos volt akkoriban a „testvéri segítségnyújtást” valódi néven nevező és azt agresszió volta miatt – persze a maga sajátos politikai érdekéből – élesen elítélő Ceaușescu-rezsim sajtójának olvasása a Moszkva vonalát hüen követő VSZ-tagállamok hadseregeiben, azt mutatja ez az eset is, hiszen Kiss századost emiatt *beosztásából leváltották!*

A Központi Tiszthelyettesképző Iskolán (Békéscsaba) tanuló *Russzák Lajos növendék* valamikor a vizsgált napok során kijelentette, hogy „*a Szovjetunió rákényszeríti akarát nemcsak Csehszlovákiára, hanem a többi szocialista országra is. Egyedül Jugoszlávia építi helyesen a szocializmust.*”⁶⁰ Az eset következményeiről az iratok sajnos nem tudósítanak, csupán annyit közölnek, hogy az iskola parancsnoka szerint Russzák növendék „*azért tette ezeket a kijelentéseket, mert úgy véli, hogy ezáltal leszerelhet. Az ügyet átadták az elhárítóknak, akik a vizsgálatot folytatják.*”

Az 1968. november 1-én kelt összegző jelentés – amiről az előzőekben már több ízben is esett szó – említést tesz arról, hogy az MN 106. híradó ezrednél (Budapest) folyó három hónapos tartalékos tiszti tanfolyam 3 növendékét nem nevezték ki tisztvé, mert bíralták a párt politikáját és „*rágalmazták*” a Szovjetuniót. A levéltári iratok alapján sajnos nem sikerült egyértelműen tisztázni az esetet és a szóban forgó tisztjelöltek kilétét. Csupán a rövidített tartalékos tiszti tanfolyamot végzett hallgatók – köztük 100 fő híradó tiszt – kinevezéséről szóló, 0594/1968. számú HM miniszteri személyügyi parancs mellékletét képező feljegyzésben van egy rövid utalás arról, hogy *Dániel László, Jenovai Ferenc, és Simoncsics Dezső* hallgatók kinevezését – „*tekintettel arra, hogy nem felelnek meg a tartalékos tisztekkel*

⁵⁴ HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. öe. 1968. augusztus 29. 17 órai politikai helyzetjelentés.

⁵⁵ Uo. 1968. augusztus 30. 17 órai politikai helyzetjelentés.

⁵⁶ Uo. 1968. augusztus 12-i és 13-i politikai helyzetjelentések.

⁵⁷ Ez a jelentés egyelőre még nem került elő. A két szóban forgó tiszt esetleges leszerelésének vagy fenytetésének az 1968. évi miniszteri parancsokban mindenesetre nincsen nyoma.

⁵⁸ HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. öe. 1968. szeptember 6. 17 órai politikai helyzetjelentés.

⁵⁹ Uo. 1968. augusztus 30. 17 órai politikai helyzetjelentés.

⁶⁰ Uo. 1968. szeptember 3. 17 órai politikai helyzetjelentés.

szemben támasztott politikai és erkölcsi követelményeknek” – az illetékes személyügyi szervek nem javasolják.⁶¹ Nem tudhatjuk biztosan, hogy öröklük tett-e említést a novemberi jelentés, ill. hogy politikai „meg nem felelésük” konkrétan mit is takart.

Figyelemreméltó az alábbi két eset is: az MN 131. páncélos-és gépjárműjavító műhely (Tata) állományában sorkatonai szolgálatot teljesítő Majzák Ottó honvéd (?)⁶² szerint „*nekünk magyaroknak soha nincs önálló véleményünk, mert most azt tesszük, amit a szovjetek mondanak, '45 előtt pedig azt tettük, amit a németek mondtak.*” A kijelentést az elhárító szervek vizsgálták.⁶³ Végül még 1968. augusztus 22-én a szolnoki 5. (önálló) közepes légvédelmi tüzérezrednél történt, hogy Vida Kálmán honvéd hangzatosan közölte a helyzettel kapcsolatos véleményét, miszerint „*nem baj, most már a kommunisták ütik egymást Csehszlovákiában.*” Vidát *kizárták a KISZ-ből* és *rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítették.*⁶⁴

Végezetül álljon itt három honvédségi **polgári munkavállalóval** kapcsolatos említés, hogy lássuk: a másként gondolkodás a „civil szférát” sem hagyta érintetlenül! A HM Gépkocsiszín (Budapest) alkalmazásában dolgozó Gerendás György szerelő állítólag kijelentette, hogy nem ért egyet a katonai segítségnyújtással és álláspontját akkor is fenntartja, ha elbocsátják az állásából. Nos, el is bocsátották.⁶⁵

Ugyanerre a sorsra jutott az MN Központi Klub (Művelődési Ház) polgári alkalmazottja, Bíró Gyula is, akit az eseményekkel kapcsolatos „*ellenséges politikai magatartása miatt*” távolítottak el munkahelyéről.⁶⁶

Még augusztusban a PVOP törzsében Apor Zoltán újságíró azt tanácsolta kollégáinak, hogy *hallgassa mindenki a SZER-t, „mert az többet mond”.* A parancsnok fegyelmi kivizsgálást rendelt el, majd átadta az ügyet az illetékes osztályvezetőnek, aki *nemkívánatosnak* minősítette Apor munkáját. Ezt követően az újságíró „*kérésére*” a munkaviszonyt megszüntették.⁶⁷

A jelen tanulmányban elemzett esetek és következményeik az agresszióval egyenértékű csehszlovákiai beavatkozás történetének egy eddig kevésbé ismert vetületét tárják elénk. A példákat – közülük is különösen a SZER és egyéb tiltott rádiók hallgatásával kapcsolatos ügyeket⁶⁸ – még hosszasan lehetne sorolni. Úgy érzem azonban, hogy a hadseregen belüli politikai „másként gondolkodás” 1968-as létezésének igazolására, annak egy robbanással és komoly fegyveres konfliktussal fenyegető katonapolitikai helyzet ellenére

⁶¹ HL MN VIII. 24. fond (HM Szü. Fcsf-ség iratai), 0594/1968. HM parancs a személyi állományra vonatkozólag (raktári jelzet: HL MN 1968: 471. öe.).

⁶² A név a jelentésben (lásd a köv. lábjegyzetet) valószínűleg elírás. Az alakulat saját keletkeztetésű levéltári iratai között (XIII. 221. fond) csak MOJZÁK OTTÓ nevű sorkatonát találtam, őt is TIZEDESI rendfokozattal (az események idején már harmadidőszakos, gépkocsiszerelői beosztásban). Az iratok alapján nem valószínű, hogy a fentebb idézett kijelentésért retorzió érte volna (erre utaló adatok a dokumentumokban nincsenek), sőt nevezett 1968 őszén többször is részesült – amúgy kiváló munkája elismeréseként – jutalomszabadságban! Vö.: MN 4989 parancsnok 014/1968. sz. parancsa = HL MN 1968: 1043. öe., továbbá HL MN 1970: 169. öe. („Szolgálati használatra!” jelzésű parancsok)!

⁶³ HL MN „Zala” (1968): 21. d./37. öe. 1968. augusztus 28. 17 órai politikai helyzetjelentés.

⁶⁴ Uo. 1968. augusztus 29. 17 órai politikai helyzetjelentés. Vö.: PATAKY i. m. 124. o.

⁶⁵ Uo. 1968. szeptember 2-i és 3-i politikai helyzetjelentések.

⁶⁶ HL MN VIII. 23. fond (HM Pol. Fcsf-ség iratai), raktári jelzet: „Zala” (1968): 21. d./37. öe. 16. sz. irat.

A dokumentum az esetről nem mond ennél többet.

⁶⁷ Uo. 1968. augusztus 29. 17 órai politikai helyzetjelentés. Vö.: PATAKY i. m. 124-125. o.

⁶⁸ Vö.: 15. lábjegyzettel! Az e helyütt felhívott állambiztonsági jelentés szerint az 1968-as eseményekkel összefüggésben 60 esetben kellett felelősségrevonást – konkrétan: ügyészi, rendőrhatalósági figyelmeztetést vagy eltávolítást – alkalmazni az MN-ben. Tény, hogy ezen esetek többségének történeti és levéltári feltárása a lehetőségekhez képest még a jövő feladata.

is bekövetkezett manifesztálódására, valamint a hatalom mindezekre adott zsigeri reakcióira, végeredményben a szólásszabadság Kádár-korszakban érvényesülő súlyos korlátainak érzékeltetésére a fentiek is elegendőek.